

Bilaga 2

Holger Rosmans inledning till Kommerskollegiets förteckning 1907

Den första förordningen om ett handelskollegium utfärdades den 20 november 1637, men kollegii egentliga verksamhet begynte först efter instruktionen den 23 augusti 1651 och fullmakten den 1 oktober samma år. Det var ifrågasatt att tre handelskollegier skulle inrättas för olika landsdelar, i Stockholm, Reval och Wismar, men endast det förstnämnda kom till stånd, bestående af en direktor och två assessorer.

År 1680 förenades handelskollegium med kammarkollegium, där dock "commerciesakerna", åtminstone tidvis, handlades inom en särskild afdelning (K. B. den 18 maj 1681 och den 29 augusti 1684).

År 1711 (K. B. den 25 april och 28 oktober) blef kommerskollegium ett själfständigt verk med kollegial organisation och med ett kungligt råd såsom president. I den nya staten upptogs dessutom en vicepresident, två kommerseråd, fyra assessorer, fyra kommissarier, två sekreterare, en advokatfiskal, två notarier och en aktuarie jämte kanslisters och skrifvare. Någon instruktion med närmare reglering af kollegii verksamhetsområde blef ännu icke utfärdad, då frågan sammanhängde med en omorganisation af statsförvaltningen, i hvilken 1713 års kansliordning ingick som ett led.

Först då nya förhållanden inträdt, fick kommerskollegium instruktion den 16 oktober 1723. Denna, som bar tydliga spår af tidens merkantilistiska uppfattning, gaf kollegium öfverinseendet öfver de flesta med handel, sjöfart och manufakturer sammanhörande ärenden, såsom tullväsendet, fyr- och båkväsendet, spinnhusen, barnhusen och kronomagasinerna; kollegium skulle utfärda sjöpass och anskaffa nödig convoj för handelsfartyg; det skulle döma i mål om tullförsnillning och konfiskation samt i städernas marknadstvister m.m. Verket indelades i två divisioner hvardera med ett råd, två assessorer och en kommissarie. Divisionerna fungerade dock endast vid det förberedande arbetet, då målens utgörande alltid skedde "collegialiter". Under första divisionen hörde handels- och sjöfartsärenden jämte advokatfiskalskontoret och kansliet med sekreterare, notarie och aktuarie, hvilka hade mellan sig fördelade protokolls- och diarieförandet gemensamt för båda divisionerna S samt vården af bref, domböcker och inkomna akter. Andra divisionen hade öfverinseendet öfver fabriker och handtverkerier, rasp- och spinnhusen etc. och handlade alla manufakturärenden.

Under 1700-talet vidgades alltmera kollegii verksamhetsområde och nya tjänster inrättades. Visserligen fick kollegium dela de kommersiella göromålen med det 1739 inrättade manufakturkontoret, men då detta 1766 upplöstes, fick kollegium i stället öfvertaga dess funktioner däribland förvaltningen af de stora manufaktur- och diskontfonderna. Redan förut hade dock kollegium handhaft vissa af manufakturfondens medel jämte den år 1752 bildade fonden för fiskerinäringens främjande och den år 1735 fastställda afgiften till underhåll af kronans spinnhus.

Ökningen af kollegii göromål nödvändiggjorde en ny fördelning af arbetet. Ett särskildt reglemente utfärdades den 9 oktober 1766 för diskontfondens förvaltning, och den 26 mars 1770 förändrades området för divisionernas verksamhet. Den andra divisionen, eller manufakturdivisionen, fick nu särskild stat och betjäning. Den skulle bestå af två råd och fyra assessorer jämte sekreterare, kamrerare, revisorer etc. Divisionen fick själfständig domsrätt och beslutandeätt, den skulle utdela fabriksprivilegier, disponera fondernas medel till premier och lån etc. Inom divisionen skulle föras särskilda diarier och registratur S protokoll och föredragningslistor voro redan förut delade i serier S och all sammanblandning af divisionernas göromål borde undvikas.

Denna organisation ägde blott bestånd några år, i det att en ny instruktion för kollegium utfärdades den 15 juni 1774. Där fastslogs divisionsindelningen, men med ny gruppering. Vissa ärenden skulle i plenum föredragas och afgöras, såsom kollegii egna ekonomimål och frågor om allmänna författningar. Administrativa ärenden rörande handeln, sjöfarten eller industrien skulle däremot behandlas i handels- och manufakturdivisionen och alla rättegångs- och besvärsmål i justitiedivisionen. Denna uppdelning ägde bestånd till dess kollegium år 1828 miste sin domsrätt.

De lägre tjänsterna voro icke enligt 1774 års instruktion fördelade på de olika divisionerna, ej heller omtalas i instruktionen några särskilda kontor för handläggning af vissa ärenden. Emellertid hade redan förut dylika kontor i praxis utbildats, allteftersom arbetet inom vissa områden specialiserats och förhållandena nödvändiggjort en fastare organisation af arbetskrafterna. Kontorens antal och göromål voro underkastade tvära rubbningar synnerligast mot slutet af 1700-talet, då nyheter försöktes inom den kommersiella förvaltningen. År 1761 funnos sålunda, jämte kansliet, ett advokatfiskalskontor och ett kamrerare- eller räkenskapskontor, hvarjämte det år 1752 inrättade kontrollkontoret äfven lydde under kommerskollegium. Sedan manufaktur- och diskontfonderna 1766 öfvertagits af kollegium, fördelades räkenskapsförvaltningen på två kontor: det första kamrerarekontoret och det andra kamrerare- eller diskontkontoret; 1770 funnos, utom de nämnda, ett notariekontor, ett arkivkontor och ett kontrollörskontor. År 1771 ökades räkenskapskontorens antal ytterligare, då andra kamrerarekontoret öfvertog skötseln af manufakturfonden, tredje kamrerarekontoret diskontfonden och första kamrerarekontoret kollegii öfriga räkenskaper; nu nämnas äfven ett revisionskontor, ett aktuarietkontor och ett generalpersedel-extrakt kontor, hvilket samlade uppgifter om den utrikes handeln. År 1777 var räkenskapskontorens antal åter två, då manufakturfonden lagts under samma förvaltning som kollegii ordinära räkenskaper; kontoret kallades första manufakturfondskontoret, sedan första räkenskapskontoret. År 1795 voro revisions- och generalpersedelextrektkontoren indragna, och senare försvann äfven kontrollörskontoret. På 1820-talet funnos såsom afdelningar i kollegium: kansliet, advokatfiskalskontoret, notariekontoret, aktuarietkontoret, första räkenskapskontoret och manufakturdiskontkontoret, hvarjämte kontrollverket fortfarande stod under kommerskollegii öfverinseende, till dess det 1829 fick enahanda ställning under bergskollegium.

I samband med ämbetsverkens omreglering fick kommerskollegium ny instruktion den 23 april 1831. Enligt denna skulle kollegium bestå af en president och fyra kommerseråd, en sekreterare, en passexpeditionsnotarie och fem kanslister, ett advokatfiskalskontor med advokatfiskal och kanslister, ett registrators- och arkivariekontor med registrator och kanslist, ett statistiskt kontor (tillika räkenskapskontor) med kamrerare, kammarförvant och kammarskrifvare samt ett manufakturdiskontkontor med kamrerare, kontrollör, bokhållare och kammarskrifvare.

Instruktionen af 1831 gällde till 1891 med de nyheter, som af förändrade verksamhetsområden föranledts; redan på 1820-talet hade kollegium mistat några af sina funktioner, exempelvis inseendet öfver spinnhusen och arbetshusen 1825 (K. B. den 1 april). År 1837 (K. B. den 3 februari) fick kollegium efter upplösning af Stockholms karantänskommission under sin tillsyn karantänsbevakningen å östra kusten, något som med vissa års afbrott ägde bestånd till 1852, då nya karantänskommissioner inrättades. År 1857 (K. B. den 20 mars) öfvertog åter kollegium samma göromål. De i riket inrättade anstalter till ullkulturens främjande, navigationsskolor, tekniska skolor m.m. ställdes också under kollegii öfverinseende. År 1858 öfvertog kommerskollegium efter bergskollegii upplösning (K. B. den 11 december 1857) hela dess verksamhetsområde. Ett kommerseråd med biträde af sekreterare och kanslist fick bergsärendena under handläggning. Öfver dylika ärenden fördes särskilda protokoll, skrivelserna förvarades särskildt, och det forna bergskollegii fonder och medel bokfördes i en särskild hufvudbok etc.

Under 1870-talet väcktes fråga om hela kommerskollegii indragning. Ett af dess viktigare verksamhetsområden försvann också, då förvaltningen af de stora manufaktur- och diskontfonderna 1878 (K. B. den 26 oktober 1877) öfverläts åt statskontoret. Alla kollegii räkenskaper handlades därefter i kammarkontoret, såsom det statistiska kontoret efter 1860 kallades. Redan 1876 hade advokatfiskalsämbetet indragits. År 1884 förbereddes fränskiljandet af patentärenden, hvilka sedan 1819 hört under kollegii handläggning; den 7 november 1884 inrättades nämligen en särskild patentbyrå, tillsvidare dock såsom en afdelning af kommerskollegium. Året förut hade en kommitté tillsatts för behandling af kommerskollegii organisationsfråga. Sträfvandet efter kollegii ombildning resulterade slutligen i en ny instruktion för verket den 30 november 1891.

Enligt denna instruktion, som ännu är gällande, med vissa ändringar, består kollegium af en generaldirektör och tre kommerseråd, hvilka tillika äro chefer för hvar sin byrå, nämligen en för ärenden angående utrikes handel och sjöfart ("utrikes byrå"), en för ärenden angående inrikes handel och sjöfart ("inrikes byrå") och en för ärenden angående bergshandteringen och andra industriella näringar ("industribyrå"). Vissa ärenden afgöras i plenum och vissa af generaldirektören efter afdelningschefs föredragning. Frågor angående kollegii organisation och ekonomiska angelägenheter m.m. föredrogos af det i tjänsten äldsta kommerserådet.

Genom 1891 års instruktion skildes de statistiska göromålen från räkenskapsförvaltningen. En särskild statistisk afdelning inrättades under en förste aktuarie såsom chef, under det att räkenskaperna öfverlämnades åt en kassör, som tillika skulle förestå sjöpassexpeditionen och föra fartygsregistret.

De förändringar i kollegii organisation, som efter 1891 företagits, hafva inom flera områden vidgat kollegii verksamhet. Den 12 december 1902 delades statistiska afdelningen i en afdelning för näringsstatistik och en för arbetsstatistik, hvardera under en första aktuarie. Sedan sistnämnda år är också fartygsregistrets förande öfverlämnadt åt en särskild fartygsregistreringsafdelning under ledning af en adjungerad ledamot, hvarjämte under de senare åren tekniska biträden och inspektörer uppförts på kollegii stat. S

Det arkiv, som uppstått under kommerskollegii mångsidiga verksamhet, har blott delvis följt ämbetsverket under dess flyttning från den ena lokalen till den andra. Då handelskollegium år 1680 förenades med kammarkollegium öfverfördes handlingarna till detta ämbetsverk. Efter skilsmessan 1711 stannade alla lösa handlingar S koncept och inkomna skrivelser S hos kammarkollegium, där de för några år sedan återfunnos och ordnades bland kammararkivets samlingar. Kollegii äldre protokoll, registratur,

diarier och kungliga bref öfvertogs däremot 1711 af det nya kommerskollegium.

De handlingar, som efter den tiden inom kollegium utarbetats S protokoll, registratur, diarier och räkenskaper S hafva i regel också hos ämbetsverket bevarats och efterhand bundits. Däremot hafva de inkomna handlingarna varit utsatta för ett mera oblidt öde. Kungliga bref och åtskilliga serier af statistiska årsberättelser hafva bundits, men bland de i särskilda mål inkomna akterna hafva omfattande gallringar företagits. Ytterst få lösa handlingar före år 1800 äro till vår tid bevarade; om deras öde får man en föreställning af några kvittenser från år 1827, enligt hvilka till ammunitionsförrådet öfverlämnats 418 buntar af kollegii "acta privatorum" och "sjöexpeditionshandlingar" till år 1775. Att dylika leveranser äfven gjorts senare är uppenbart, ty då alla bevarade "acta privatorum" för åren 1725S1799 utgöra sammanlagdt 9 buntar, finnas endast för år 1800 af samma serie 12 buntar. Att äfven efter sistnämnda år handlingar gallrats eller förkommit framgår vid en jämförelse med diarierna. Bland de statistiska årsberättelserna, bland de från domstolarna insända protokollen, bland räkenskaper, diarier och kontorens koncept finnas också luckor, som tyda på, att intresset för arkivets bevarande icke varit det bästa. År 1810 gjordes från kommerskollegium liksom från andra ämbetsverk en öfverlåtelse af handlingar till Finland, synnerligast af rättsprotokoll för de finska städerna.

Vid kommerskollegii flyttning till den nuvarande lokalen inrymdes hufvuddelen af arkivet i det gamla kolerasjukhuset vid Östermalmsgatan. År 1893 hämtades därifrån till riksarkivet åtskilliga handlingar, som ansåges vara af historiskt intresse, däribland S af själfva kommerskollegii arkiv S konsulernas skrivelser intill början af 1800-talet samt berättelser om fabriker, schäferier, marknader m.m., hvilka handlingar inordnades i förefintliga serier i riksarkivet (Diplomatica, Städernas acta, Industri, Handel och sjöfart etc.). Dessutom öfverlätos vissa delar af bergskollegii och det forna manufakturkontorets arkiv. År 1903, då kolerasjukhuset skulle utrymmas, lämnades alla där kvarvarande handlingar såsom deposition till riksarkivet, dit under åren 1903S1906 äfven hufvuddelen af de i kollegii ämbetsrum, vindar och skrubbar förvarade serierna öfverskickades. För närvarande rymmer kollegium i sina egna lokaler endast protokoll, registratur, diarier och kungliga bref yngre än 1850, pass- och fartygshandlingar samt bergmästarrelationer yngre än 1857, öfriga inkomna handlingar och räkenskaper yngre än 1890 samt hela kartsamlingen och några liggare.

Vården af kommerskollegii arkiv har hufvudsakligen ålegat aktuarien eller registratorm. Redan 1723 års instruktion talade om, att aktuarien skulle förvara bref, domböcker och dokumenter, hvaremot sekreteraren skulle tillhandahålla registraturret och notarien protokollet. Emellertid utbildades också inom kontoren särskilda arkivsamlingar. I regel stannade inom kontoren de akter, som endast där fingo handläggning S renoverade rättsprotokoll hos advokatfiskalen, de statistiska uppgifterna i kammarkontoret, låneakterna i diskontkontoret etc. S hvaremot de remitterade skrivelserna återginge under registratorms vård. Då göromålen till följd af nya instruktioner eller öfverenskommelser öfverlätos från ett kontor till ett annat, medföljde ofta de äldre handlingar i ämnet, som ansågos behöfliga. Begränsningen af kontorens arkiv berodde till stor del på lokala och personliga förhållanden eller på arten af de göromål, för hvilka handlingarna kunde behöfvas. Endast där göromålens omfattning och kontinuitet gåfvo kontoren en mera fristående ställning, bildades verkligt sammanhängande arkiv. Några likformiga föreskrifter för arkivaliernas förvaring utfärdades icke.

Såsom antydts blefvo protokoll och utgående skrivelser redan tidigt bundna i löpande serier. Till inemot slutet af 1700-talet infördes skrivelserna fullständigt i registratur; måhända förvarades äfven koncepten, fast de numera äro förkomna, ty

enstaka band tyda på, att konceptsamlingar funnits redan vid tiden närmast efter 1711. På 1780-talet aflöstes registraturserien af en konceptserie, som sedan dess fortsatt och för närvarande tjänstgör såsom ämbetsverkets registratur.

Endast å passexpeditionen sammanfördes koncepten med de inkomna akterna (dossier-system), hvaremot å öfriga afdelningar de inkomna skrivelserna förvarades särskildt. De största svårigheterna vid arkivets vård, gälde just de inkomna skrivelserna, hvilka icke ansågos värda att binda och som därför lätt blefvo underkastade rubbningar och en ojämn fördelning. Redan tidigt tyckes man inom registratorskontoret hafva ordnat skrivelserna efter ursprunget S myndigheters eller personers namn. Alla i ett mål inkomna akter samlades vid den skrifvelse som först inkommit. Då emellertid detta system hade sina stora brister, kunde det ej fullt genomföras, och synnerligast i förra hälften af 1800-talet hände ofta, att skrivelserna i ett mål delades eller att de samlades under den person eller myndighet, som sist yttrat sig. Något försök att ordna akterna efter dagen för målens slutliga handläggning gjordes icke. Årsredogörelser och rapporter fordrade också för att bli praktiskt användbara, ett annat ordningssystem än de vanliga skrivelserna: efter ämne i stället för ursprung. Samma var förhållandet med handlingar angående större utredningar, vid hvilka olika slag af myndigheter yttrat sig, samt med en mängd skrivelser, som berörde kollegii omfångsrika finansförvaltning, och hvilkas karaktär af verifikation er ej alltid var lätt att konsekvent bestämma. Dessutom fans en mängd mera personliga handskrifvelser, hvilka ej registrerades och därför ej heller infogades i de ordinarie serierna; synnerligast till advokatfiskals- och diskontkontoren sändes under denna form en mängd smärre förfrågningar och tilläggsuppgifter, kvittenser på meddelanden, anvisningar på penningar o.d., som icke kunde infogas bland skrivelser eller verifikationer, men ej heller ansågos så värdelösa, att de utan vidare kunde förstöras. I regel hopbuntades dylika bref med andra lösa aktstycken såsom "handlingar" på kontoren. Vissa skrivelser ansågos för framtiden särskildt användbara och samlades därför såsom "akter" eller "berättelser" i ett visst ämne, stundom sammanförda med "promemorior" eller "annotationer" upprättade af någon tjänsteman för att ligga till hands. På detta sätt användes en mängd former för de lösa handlingarnas förvaring, den ena lika naturlig som den andra från administrativ eller praktisk synpunkt.

Emellertid förorsakade arkivets återkommande flyttningar och dess planlösa uppställning i trånga lokaler en afsevärd rubbning af den ordning man velat åstadkomma. Vid arkivets öfverflyttning till Östermalmsgatan kastades om hvarandra bundna och obundna handlingar, skrivelser, rättsprotokoll, räkenskapsböcker och en mängd lösa konceptanteckningar och fragment. Då ordningsarbetet 1903 begynte, kunde de oordnade handlingarna mätas i hundratal meter.

Det nu afslutade arbetet har afsett att återställa arkivet i sitt ursprungliga skick, det vill säga sådant det naturligt uppvuxit under tillämpning af de ordningsprinciper, som från verkets synpunkt under olika tider ansetts mest praktiska. Det har sålunda icke gällt att omkasta handlingarna efter någon genomförd ny princip, utan att låta de skiftande principerna i möjligaste mån komma till sin rätt inom de områden, där de en gång fyllt sitt ändamål. Då själfva principerna gifvetvis icke varit formulerade, har det också gällt att under arbetets gång återfinna dem. För samlingarnas komplettering hafva med arkivet återförenats en mängd af de handlingar, som efter 1893 inordnats i riksarkivets serier. Hitintills hafva dock icke alla serier hunnit genomses. Från kammararkivet hafva hämtats några enstaka handlingar yngre än 1711, men däremot kvarligga fortfarande i detta arkiv kommerskollegii lösa skrivelser och räkenskaper äldre än sagda år.

Under ordningsarbetet hafva också en del handlingar utgallrats, hufvudsakligen

konceptanteckningar, postböcker och postkvitton, återställda fartygscertifikat och lösryckta missiv.

Arkivets hufvuduppdelning har gjorts efter afdelningar eller kontor. Att fullständigt särskilja de hvarandra aflösande kontorens arkiv har dock ej varit möjligt; det skulle också i och för sig varit en ohistorisk konstruktion, då säkerligen inom flera kontor arkivet aldrig utvecklats som något helt. Handlingar i sammanhängande serier, hvilka under en period handlagts i ett kontor och därefter i ett annat, hafva sammanförts inom det arkiv, där de sist hamnat. I allmänhet hafva arkiven förtecknats sådana de ansetts vara vid tiden för kontorens upplösning eller S för ännu existerande afdelningar S sådana de voro vid slutet af år 1900 S tiden för begränsningen af hela förtecknandet. Handlingar, som efter år 1900 öfverförts till nybildade afdelningar, hafva upptagits i det arkiv, dit de hörde vid slutet af sagda år.

Handlingar, tillhörande kungliga kommissioner hafva afskilts från kollegii arkiv och infogats i riksarkivets samlingar; likaså en del lösa akter, hvilka tydligtvis endast såsom lån inkommit i arkivet. Bergskollegii arkiv och ständernas manufakturkontors arkiv hafva helt och hållet betraktats såsom fristående samlingar och särskildt förtecknats. Äfven Norrköpings ullkontors arkiv, som i sin helhet till kollegium öfverlämnades efter kontorets upplösning 1873, samt det år 1761 upplösta saltkontorets räkenskaper hafva särskildt förtecknats, dock så att förteckningarna såsom bihang sammanförts med kommerskollegii förteckningar; likaså vissa privata handlingar, tillhörande aflidna tjänstemän, samt några enskilda skrivelser och räkenskaper, som af okänd anledning hamnat i arkivet.

Med de i bihangsförteckningar upptagna samlingarna kan kommerskollegii arkiv vid slutet af år 1900 anses hafva omfattat sammanlagdt 10523 volymer, däraf 7291 band och 3232 buntar, hvartill kom en kartsamling på 591 nummer. Medräknas bergskollegii och manufakturkontorets samlingar, utgjorde hela antalet volymer och kartnummer 15723.

Den närmare fördelningen af de i förteckningarna upptagna handlingar och de olika kontorsarkivens plats vid hufvudgrupperingen framgår närmare af ofvanstående innehållsöfversikt. För öfrigt hänvisas till anmärkningarna i själfva förteckningarna.

Stockholm i juni 1907

Holger Rosman